HÉTFALU

Szerkesztők: Hochbauer Gyula, Kovács Lehel István

X. évfolyam 5. (517.) szám

Alapította és szerkesztette (1906–1911): dr. Fekete Endre és Kiss Béla

Független művelődési és helytörténeti havilap

2004. május 21. – péntek

E m b e r é s t á j

Ki tudja, mikor fedezhette fel az ember ezt a tájat! A mondák szerint az ember előtt óriások laktak, s a Lempes-sziklát akkor ezek kiterített gatyái fehérítették; valamivel azután is még patak fakadhatott a szomorúságból, majd néhány erre alkalmas sziklafal bálványoltárként fungált. Miután az ide érkező nemzetek nemes versengéssel osztozkodtak a vidék felett, elkezdődött itteni életük. Az idők folyamán bele-beleszólt – néha durván – létükbe történelem, de az ezer esztendőnyi napok folyama a természettel való egyezkedéssel telt: s ez már a monda innenső felén történt.

A mező felőli tereken lecsapolták a lápokat s egyre nagyobb teret foglaltak szántónak, a hegyek felé pedig irtottak s legelőnyi tereket hódítottak el a rengetegtől; futó vizeket tereltek malmaik felé. Az erdők fáiból épületborna, zsindely, bútor, vásárra hordott deszka lett; sok sziklaóriás mészként lakótérbe épült.

Városokká, falvakká duzzadtak itt is a települések, s ezek gyarapodása meg sem torpan addig, míg a gőg el nem hiteti az emberrel, hogy léte több mint a természetbe való beilleszkedés. Azt kezdte hinni, hogy léte a természettel való együttműködés, majd hamis ideológiák kelepcéjébe kerülve, hogy a teremtés koronájaként ura is a természetnek.

A Nagykőhavas előhegyei s a síkság találkozása mentén nyúlik településláncunk. A domborzat, melyhez kezdetben simult, felületesen szemlélve alig változott, de ha közelebb hajolunk a lényeghez, sok a csak rápillantásra lényegtelen változás: kopaszabbak a hegyek, sziklával őszül itt-ott a mezőhavas is; a vízárkok mélyebbek; a hegyek koptak, a völgyek lassan teltek; egykét hegyszámba menő domb felét is széthordták, Brassó mellé szemétből hegyet alapoztak, a hajdan bővizű Tömös és Zajzon patakok száraz ágakká silányultak. Igaz, hogy ez, a víz, nem domborzat csak domborzatformáló, akár az erdők, melyek az utóbbi 100 évben sok hegyről lekoptak, s magán a településen is boszorkányos hirtelenséggel tüntették el a zöldet. Az utak menti akácokat, eperfákat, jegenyéket, almafákat, körtefákat. Az utóbbi 15-20 évben erdőnyi diófát vágtak ki a hétfalusi udvarterekről, s szomszédságukból észrevétlenül kivénültek a körtefák, akárcsak sok helyt az előudvar boroszlánja.

Pedig valamikor még nevet is adtak fáknak, hogy szentesítsék ember és természet kapcsolatát: millenniumi hársfák (Hosszúfalu), millenniumi fenyők (Türkös, Zajzon), Erzsébet-fa (Bácsfalu), Mester-kert (Krizba). Más fákról – különösen a gyümölcsfaféléről – fél századon át is őrizgették az emlékezetben a faültető nevét.

Új menedékház a Nagykőhavason. Az Erdélyi Kárpát Egyesület négyfalusi szervezetének létesítménye.

A természet begyűrűzött az ember épített környezetébe. Így is fogalmazhatunk. De ennek az ellenkezőjét takarjuk csak vele. Igazság szerint a természetet kiszorítottuk a településeinkről (félszeg példaként a türkösi Livádára emlékeztetek). S a természettől való eltávolodásunk miatti lelkiismeretfurdalás létrehozta számunkra is a turizmust. S hogy hosszabb ideig lehessünk a természetben, menedékházakat építettünk a Nagykőhavasra, a Rencére, a Csuklyon alá, a Bolnokra, a Csukásra.

A 2004. május 16-án (vasárnap) átadott új nagykőhavasi menedékház tekinthető-e ember és természet újabb összhangkeresési kísérletének is?

Hochbauer Gyula

A nyelv mint a közösség emlékezete

Általában a szavak formája és jelentése egymást támogatja az emlékezetben, azonban a múló helyzethez kapcsolódó szólásszerű szószerkezetek, funkciót vesztve bomlásnak indulnak. Ezeket aztán szófejtegető igyekezet híján a feledésbe veszítjük. A használattól való távolodás különböző szakaszait éli nyelvünk egy része.

A hosszúfalusi Köpe György az 1849-es cári sereg Barcaságba özönlésével hozta kapcsolatba a következő rigmusba tört sereget:

(1.) *„Árpacipó, zabgaluska…/ Szaladj magyar! / Jő a muszka!”*

Valószínű, hogy az oroszok okozta veszélyhelyzet ismétlődése (I., II. vh.) felfrissítette az emlékezetben a szöveget.

Bármennyire meséből fickándozónak tűnik az *árpacipó*, a vidék nyelvi emlékezete őriz vele kapcsolatos tudást.

„1942-ben a Székelyföldön ettem árpalisztből főzött puliszkát: árpamálénak mondták. Az árpalisztet megszitálták s még kenyeret is süttek belőle” – mondta a 87 éves (2004) Pandi Samu (Hosszúfalu).

A 72 éves (2004) Veres Andrásné Török Anna (Hosszúfalu) emlékszik, hogy gyermekkorában nemcsak kukoricalisztből főztek puliszkát, hanem *árpadarából* is: *„Ugyanúgy főzték, mint mi kukoricalisztből, sós vízben. Deszkára kiborították, s cérnával vágták. Szürkébb színe volt a dara miatt.”*

(2.) A 19. század végén, 20. század első éveiben Háromfaluban is termelt *haricskáról* keveset őriz az emlékezet. A haricskából készült ételt is puliszkaszerű főzetként ették. Veres Andrásné Török Anna ennyit őriz róla emlékezetében: *„Dédnagyanyám mondta azt, hogy azért szerette inkább a haricskapuliszkát, mert a kukoricalisztből főtt puliszkától fájt a feje.”* Pandi Samu csak az alomként használt haricskaszalmára emlékezett.

Mi is hát a haricska?

Az értelmező szótár szerint a *haricska* román–ukrán jövevényszó, teljes rokon értelmű a *pohánka*: *„A sóskával rokon, lisztes magváért termesztett növény (Fagopyrum vulgare).”* A Pallas nagy lexikona azt írja róla, hogy *„vagy nyolc faja Közép-Ázsiában vadon terem, négyük termése hántva (kása) vagy őrölve (liszt) eleség.”* Más elnevezései *tatárbúza*, *hajdina*, *baricska*, *kruppa* és *pohánka*. A családból a legismertebb a piros virágú és barna szemterméső *közönséges tatárka*. Európába a tatár betöréskor kerülhetett. Magva 47% keményítőt, 7,8% fehérjét tartalmaz. *„Fehérjéből szeszt főznek… Főleg sovány, homokos és tőzegtalajon termelik. Tenyészideje 12-14 hét, s ezért a hidegebb klíma alatt is termelhető… Vetik mint fő növényt a kései fagyok megszűnte után…, vagy mint tarlónövényt július-augusztusban…”*

Szabó T. Attila *Erdélyi magyar szótörténeti tárában* hét szócikk kapcsolatos a haricskával, mintegy oldalnyi terjedelemben. Most engem nem annyira első adatolásai érdekelnek (legelső 1615-ből való), sem a szó alakváltozatai, a szó barcasági vonatkozású nyelvtörténeti adatai.

„1736 die 12 juni meg merven az bodolaji hijuban levő harickat talaltatott cub 8 met 3.”

„1702: Bacsfalusi Gyerkó Mihály Gocsmány Uramnak költése… Az czigánynak adtam… Haricskát is cub 1.”

„1767: Erse István Mlgs Bédi Úr jobbágya arat s vite el ezen Utrizált földekről a Haritskát.”

Előfordul, hogy csak kíváncsiságunkat ragadja meg egy-egy szó, s vezet. Sétálhatunk időben és térben, elvégre nemcsak a kozmosz vagy a műszaki világ felé irányított kíváncsiságunk lehet. S erről is, amarról is titkos terek öveznek, melyekbe a szavak is elvezethetnek.

Hochbauer Gyula

* Kiadja a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság – © HMMT, 2004. * ISSN 1582-9006 *

Templomszentelésre készülve...

Június 5-én 10 órától kettős ünnepre készülünk. Bérmálásra és templomszentelésre. Az újonnan felépült, *Boldog Apor Vilmos* vértanú püspök nevét viselő hosszúfalu-alszegi római katolikus templomot fogja felszentelni *dr. Jakubinyi György* gyulafehérvári érsek.

A Városi Tanácstól 1996-ban igényelt és visszakapott telekre 1997-ben Isten segedelmével, *Msgr. Gajdó Zoltán* plébános vezetésével megkezdődött a kétszintes egyházi központ építése és a vele járó pályázgatások, pénzszerzés fáradalmai. Az alagsort szociális és oktatási, művelődési központ, a második szintet mintegy 500 férőhelyes, amfiteátrumos kiképzésű templom tölti be. A négyfalusi hívek, valamint külföldi és belföldi támogatók segítségével a munkálatok az idén fejeződtek be, sor kerülhet a templom ünnepélyes felszentelésére.

Báró altorjai Apor Vilmos (Segesvár, 1892. február 29.–Győr, 1945. április 2.)

Hosszúfalusi templomunk névadójának jelmondata: *„A kereszt megerősíti a gyengét és szelíddé teszi az erőset.”*

Székely főnemesi család sarja. Egyenes ágú leszármazottja Apor Péter főkirálybíró történetírónak, közeli rokona gróf Széchenyi Miklós győri püspöknek. A bárói címet Apor Péter nyerte el 1713-ban.

Édesapja, báró Apor Gábor Segesvár főispánja volt. Édesanyja Pálffy Fidélia.

Apor Vilmos a kilencgyermekes család harmadik gyermekeként látta meg a napvilágot. Megszületése után nem sokkal apját Bécsbe helyezték, államtitkárnak nevezték ki.

Iskoláit Kalksburgban kezdte a jezsuitáknál, és Kalocsán fejezte be. A teológiát Innsbruckban végezte. Tökéletesen beszélt magyarul, németül, latinul, franciául és angolul.

1915. augusztus 24-én Nagyváradon pappá szentelték. Felszentelése után Gyulára került káplánnak. 1916. június 23-án letette doktori szigorlatát. 1917-ben rövid időre a nagyváradi szemináriumba nevezték ki prefektusnak, ahol teológiát is tanított. Az I. világháborúban pár hónapig katonai szolgálatot teljesített tábori lelkészként. Gyulai plébánosként 26 évesen nagy tekintélyre tett szert, mikor a román katonák túszszedő akciója után kieszközölte a gyulai polgárok szabadon bocsátását.

1941. február 24-én, 49 éves korában

A hosszúfalusi róm. kat. templom

Báró altorjai Apor Vilmos

Gyulán szentelték püspökké, március 2-án ünnepélyes keretek között vonult be Győrbe. Serédi Jusztinián bíboros 1941 elején őt nevezte ki a Magyar Szent Kereszt Egyesület elnökévé, amely a keresztény hitre térő zsidó polgárok ügyével foglalkozott.

A német megszállás és nyilas hatalomátvétel után felekezetre és nemzetiségre való tekintet nélkül állt ki az üldözöttek mellett. Keményen bírálta a fennálló rendet, személyesen kelt a kiszolgáltatottak védelmére. 1945. március 28-án megkezdődött Győr ostroma. Élelmiszert tároltatott, gulyásgyúkat állíttatott föl, sőt arra az esetre, ha a város villany nélkül maradna, dinamókat is szereltetett föl az egész Püspökvár és a Káptalandomb alatt szétágazó, még a török időkből való pincékben. Egy Békés megyéből Győrbe menekült orvost fölkért, hogy rendezzen be elsősegély-helyet. Pincéjében menekülőket szállásolt és nagycsütörtökön itt mondta utolsó miséjét is.

Március 30-án, miután a rezidenciájára menekült asszonyok kiadását megtagadta, egy szovjet tiszt dulakodás közben halálosan megsebesítette. Testét három lövedék érte. Helyben megoperálták, de már nem lehetett segíteni rajta.

Búcsúszavai: *„Felajánlom összes szenvedésemet engesztelésül. Kérem Istent, ne tulajdonítsa nekik bűnül azt, amit elvakultságukban az Egyház ellen tesznek. A jó pásztor életét adja a juhokért.”*

Április 2-án, húsvét hétfőn hajnali 1 órakor belehalt sérüléseibe. Holttestét a karmelita templom kriptájában temették el.

A kommunizmus évei alatt nem volt szabad róla megemlékezni, de a tilalom ellenére bensőséges Apor-kultusz alakult ki. Sokan látogatták a sírját, és imádkoztak hozzá. Végül 1986-ban – a nyugati közvélemény nyomására is – engedélyezték újratemetését egy csendes szertartás keretei között, néhány idős kanonok jelenlétében.

1986. május 23-án a székesegyházban helyezték végső nyughelyére.

1997. november 9-én II. János Pál pápa boldoggá avatta.

Kovács Lehel István

Tájszavak: R

- *ráadni* magát: beleegyezni
- *radina*: gyermekágyas asszony meglátogatásakor vitt eledel
- *rajtaja*: létra
- *raport*: jelentés, kihallgatás
- *rapsin*: mezei egér *(„Vigyázz Zsuzsi, me a lábadközi fut a rapsin!”)*
- *réce*: kacsa
- *reguta*: újonc
- *rékli, vizika*: női ruhaderék
- *rezes*: a pálinka ereje, melyet a párlás elején próbaként vesznek
- *rezidencia*: lakás
- *ribálni*: tépni, cibálni
- *rif*: kistarhús a marha melléből
- *rittam*: rajtam
- *rittunk*: rajtunk („*rittunkon alól*”)
- *rittyegtetni*: csattogtatni
- *rodli*: szánkó
- *rogozsina*: gyékény
- *rók*: kabát
- *rokka*: gyapjúfonó
- *rokoja*: alsószoknya
- *roncika*: rongy
- *rosta*: szita
- *rozmarint*: rozmaring (Rosmarinus l.)
- *rozungebe*: kanca
- *rozung*: vörös
- *rúdas*: mézes pogácsa
- *rukkolás*: sorozás
- *rusnya*: csúnya
- *ruva, rongya, gunya*: amit mosóba tesznek, szennyes
- *ruzsa*: rózsa
- *rúzsina*: kalap
- *ruzsinszëm*: ribiszke

Itthoni személyek

Három sok ablakos ház az alszegi evangélikus templom környékén

A házakat id. Köpe István építtette három gyermeke, Mihály, István és Anna részére. Volt rá módja: gazdag ember volt. Sok szántóföldje, kaszálója, marhája, lova volt. (A rossz nyelvek azt beszélték, nem egészen igaz úton szerezte vagyonát: az első világháború előtti időkben marhacsempészéssel is foglalkozott. Többedmagával állatokat csempészett titkos úton Moldvába. De lehet, hogy mindezt csak az irigység terjesztette, ki tudja ma már?)

Brassó felé haladva az első ház gazdája Mihály volt. Mint gyermek, gyakran láttam Mihály bácsit a ház előtt szomorúan mélázgatva, magányosan üldögélni. Nem emlékszem, hogy valaha is lett volna beszélgetőtársa. Csendes, visszavonult ember volt. A gazdasággal nem sokat törődött.

A vagyont, a földeket, marhákat és minden gondot, ami velük járt, a felesége, Berti néni vette vállaira. Ügyes, tevékeny, gondos asszony volt. Talpraesetten végzett mindent. A külső gazdasági munka mellett csirkéket, rucákat nevelt. A konyhájában – magam is láttam – hatalmas vajköpülő állt. A vajat eladta, a savóval, amely a köpülésből visszamaradt, a csirkéket itatta. (Olyan gyorsan fejlődő, gyönyörű csirkéket azóta sem láttam.) Kiskertjében – a csűr mögött – korai zöldségeket, palántákat termelt, eladásra is.

Mindez nagyon szép és jó lett volna, ha... Ha nem lett volna az a rettenetes csúf szája. Ha valakit a nagyszámú személyzet közül hanyagságon, rendetlenségen kapott, annak talán jobb lett volna meg sem születnie. A szitkok szörnyű áradata zúdult szerencsétlen fejére, megállíthatatlanul.

Úgy lehet, Mihály bácsi előle menekült a kapu előtti kispadra.

Mihály bácsi halála után Berti néni visszament a Székelyföldre – onnan származott. Nem tudom, a vagyon kire szállt. A házat államosításkor elvették, úgy látszik, nincs senki, aki ma visszaigényelje.

*

A mellette levő nagy ház az Istváné lett. Kiskoromban sokszor megfordultam a konyhájában, szobáiban, de csak a konyha melletti hosszú, keskeny kamrafélére emlékszem. Számtalan kis kalitkában, az egyik hosszanti fal mentén, kanárikat nevelt Pista bácsi, eladásra. Csak rövid ideig volt szabad az édes kis madárkákban gyönyörködnöm, hamar eltessékeltek onnan, nehogy megijesszem őket (a kanári félénk madár, ha megijed, el is pusztulhat). Pista bácsi háromszor is részt vett mezőgazdasági tanfolyamon, okleveles gazdász volt, ám mindezek ellenére kedves, bohém, semmivel sem törődő vidám ivócimbora: *Köpepista* (így!) maradt. Évek múltán a sok ablakos házat eladta, helyette Tatrang-Kerpenyesen vett egy 3 holdas kertet, rajta egy kis villaszerű lakóházzal, gazdasági épületekkel (mint gyermek sokszor voltam itt vendég, olykor hetekig is – talán ha lesz még rá életem és „emlékhordozó” álmatlan éjszakáim, erről is mesélek majd). A telken létesült az államosításkor a tyúkfarm és csirkekeltető.

Pista bácsi kezéből lassan kicsúszott a nagy vagyon. A sok ablakos házat egy Ştefănescu nevű bukaresti ügyvéd vette meg, az államosítás után ennek utódai nem tudták visszaigényelni. A vagyont elherdálta, szépséges, aranyhajú feleségétől elvált, második feleségével a bécsi döntés után Budapestre ment. Többé nem jött haza Hétfaluba, „idegen föld hontalan vándora” lett.

(Folytatása a 3. oldalon)

Hochbauer Ferencné Gáspár Sára

Hétfalusi hírek

- Újra kapható a Hétfalu szerkesztőségében Barkó Etelka *Hétfalusi írott tojások* és Veres Emese-Gyöngyvér *Gergely napjától Péter-Pálig* című könyve.
- *Június 5-én 10 órától bérmálás és templomszentelés.* Az újonnan felépült, *Boldog Apor Vilmos* vértanú püspök nevét viselő hosszúfalu-alszegi római katolikus templomot fogja felszentelni *dr. Jakubinyi György* gyulafehérvári érsek.
- Május 16-án az Erdélyi Kárpát Egyesület négyfalusi fiókja által épített nagykőhavasi menedékház felavatására került sor.
- A Fulgur Könyvkiadó gondozásában megjelent Zajzoni Rab István *Összegyűjtött írások* című kötete, az érseklátogatás és templomszentelés emlékére a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság Hochbauer Gyula és Kovács Lehel István *Szent Mihály oltalmában* című könyvét jelenteti meg.

Itthoni személyek

A házak ma irodák és négyfalusi pártok székhelyei

(Folytatás a 2. oldalról)

Ott halt meg „messze-messze, idegenben” – mint sokan mások.

*

A harmadik nagy épületet Anna kapta, ki dr. Papp Endre ügyvédhez ment férjhez. Akkoriban még újdonságszámba menő „modern” bútorokkal volt fényűzően berendezve, valódi perzsaszőnyegekkel, a falon eredeti Barabás Miklós-képekkel.

A túloldalon lévő épületben volt az ügyvédi iroda. Több százra ment a folyamatban levő iratcsomók száma, több ezerre a már befejezetteké. Papp Endre és a később társul vett Major Ferenc mellett dolgozott egy irodavezető, Szántai János, és egy-két ügyvédjelölt (gyakornok). Az irodában két gépírókisasszony is munkát kapott. Egyik jómagam voltam, a másik Páll Tilda. Nagy forgalma volt az ügyvédi irodának, és ehhez képest két hideg, alig fűtött szobája. Mikor Endre bácsi nem tartózkodott a szobában, Szántai Jánossal együtt loptuk a fát a mellettünk levő fáskamrából. Endre bácsi, visszatérvén, boldogan dörzsölte a kezét, hogy lám, milyen kevés fával is lehet jó meleget csinálni (sohasem kapott rajta a tolvajságon).

Három gyermekük volt: Bandi, Jancsi és Ibi. Bandi egyetemista korában öngyilkos lett, főbe lőtte magát, soha nem derült ki, miért. Jancsi elvégezte az egyetemet, ügyvéd lett, az én időmben az apja irodájában bojtárkodott. Ibit svájci nevelőintézetbe járatták. Szép volt, gazdag, és ... gőgös. Bár a szüleink jó barátok voltak, soha nem tudtam összemelegedni vele. Szürke kis veréb voltam az ő fényes baráti köre mellett.

1948 után az épületet államosították, az irodát felszámolták. Papp Endréék az építészeti iskola mellett béreltek lakást. Endre bácsinak súlyos cukorbaja volt, nemsokára meghalt. Annus néni sok-sok reménytelen kérvényezés után útlevelet kapott Magyarországra. Ibi és Jancsi Budapesten laktak, hozzájuk ment. Ibi a bécsi döntéskor egy jónevű orvoshoz ment férjhez. Jancsi gyerekkori szerelmét – egy nagyon szép, de vagyontalan lányt – vette feleségül.

Annus néni nem sokáig élt, valami szerencsétlenség következtében halt meg.

Az ügyvédi iroda helyiségében egy ideig élelmiszerbolt volt.

*

A házak ma is állnak. Négyfalusi pártok és városi közvállalatok irodái működnek bennük. Egykori lakóik álomképként tűntek tova, mintha soha nem is lettek volna.

Hochbauer Ferencné Gáspár Sára

Újraolvasott könyvek

A Fóris István-ügy

Igen érdekes és tanulságos könyv került kezembe a minap. Egy olyan könyv, mely történelmi tényekkel alátámasztva, hitelesen mutatja be a nem is olyan régi idők ódiumát, amikor gyilkolni is szabad volt, persze, nem a „kicsiknek”, hanem csak a „nagyoknak”. Mindez következménye annak, hogy a rendszer és a rendszert működtető személyek elutasították a keresztény értékrendet és az egyéni érdekek követése mindenek fölött állt. Ide vezetnek a téves ideológiák és ezek gyakorlatba ültetése.

Dan Cătănuş és *Ioan Chiper* történészek munkája nyomán jelent meg 1999-ben a Művelődési Minisztérium támogatásával, a bukaresti Vremea kiadónál *A Fóris István-ügy* (Cazul Ştefan Foriş), a könyv alcíme: *Hatalmi harcok a RKP-ban Gheorghiu-Dejtől Ceauşescuig* (Lupta pentru putere in P.C.R. de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu).

A könyv azért is érdekes számunkra, mert „főszereplője” a hétfalusi, tatrangi Fóris István, aki 1940–1944 között a Komintern (Kommunista Internacionálé) megbízásából illegalitásba vonult romániai kommunisták főtitkára volt.

A könyv elsősorban történészeknek szól. Ötven titkos, „hétpecsétes” dokumentumot tartalmaz a központi történelmi levéltár (oroszországi részleg), a volt Siguranţa és az RKP archívumaiból. Ezen dokumentumok többsége csak most került nyilvánosságra, és a Fóris István kivégzését vizsgáló állami bizottság jegyzőkönyveit tartalmazzák.

A könyv történészeknek szól, mert a hiteles dokumentumok közlésén kívül csak nagyvonalakban mutatja be Fóris munkásságát, és a többi szereplő életrajzát sem közli. Ezekről a háttérinformációkról a nem történészeknek – még ha idősebbek emlékeznek is az elhangzott nevekre – csak nagyon kevés fogalmuk van. Csak a közölt dokumentumokból nem lehet teljes képet alkotni arról a frakcióharcról, amely az RKP-ban dúlt, viszont ezek a dokumentumok mindent elmondanak Fóris személyét illetően és fényt derítenek azokra az embertelen cselekedetekre, melyek körülötte és őt érintve zajlottak le az 1940-es években.

Csak e könyvre és az iskolai történelemórákra szorítkozva nem tudhatjuk meg, hogy az illegalitásba vonult romániai kommunisták között milyen hatalmi harcok dúltak. Próbáljuk meg most összefoglalni és nagyvonalakban ismertetni ezeket.

A második világháború idején a pártban (amely tulajdonképpen mintegy 1000 tagot számlált) három fő vonal alakult ki: egy külső és két belső. A külső Moszkvában jött létre és működött, Ana Pauker és Vasile Luca (Luka László, háromszéki magyar) vezetésével. A két belső csoportosulás közül az egyiket Fóris István irányította (az illegalitásban lévő párttitkárság), a másikat a büntetését töltő galaci Gheorghe Gheorghiu-Dej (a börtönben lévő aktivisták csoportja, baloldali börtönkollektíva). Ne felejtsük el, hogy a kommunisták ebben az időszakban illegalitásban voltak, ez az állapot csak az 1944. augusztus 23-iki „pálfordulás”, államcsíny (vagy „palotacsíny”) után szűnt meg.

Az 1940-ben meghalt Breiner Béla utódául a Komintern Fóris Istvánt jelölte ki a kommunista párt főtitkárának.

Az 1940-es évek elején a belső csoportosulások között nagy konfliktus robbant ki a hatalom megszerzése érdekében. Dej és emberei azzal vádolták Fórist, hogy elárulta a pártot és az elvtársait, összejátszott a Vasgárdával és a Siguranţa ügynöke volt – holott ma már tudjuk, Dej a „karlista diktatúra” idején maga paktált le a börtönben a Vasgárdával.

1944. április 4-én a moszkovita Emil Bodnăraş Dej megbízásából felkereste Fórist a lakásán, s közölte vele, már nem ő a párt főtitkára. Érvei hatékonyak és meggyőzőek voltak: pisztoly és kalapács volt nála. Fóris nem ellenkezett.

Mint utóbb kiderült, Moszkva viszont semmit sem tudott Fóris leváltásáról – ezt igazolják a könyv dokumentumai is –, csak 1944 végén értesült róla, sőt, Ana Pauker és Luka László is csak 1944 szeptemberében tudták meg, miután visszatértek Moszkvából (1944. augusztus 23. után), és elfogadták Dej magyarázkodásait – ezt maga Luka László mondta el 1954. január 13-án keltezett kihallgatási jegyzőkönyvében.

1945 elején Fóris Nagyváradra ment, ahonnan Magyarországra akart átszökni. (Fel is vette a kapcsolatot a régi magyar pártaktivistákkal, hisz 1919 előtt Fóris is magyarországi párttag volt.) Idős édesanyját is magával vitte, és Váradon, egy öregotthonban helyezte el.

Fóris Istvánt 1945. március 23-án letartóztatták, az utcáról elrabolták, és a Belügyminisztérium fogdájába szállították. 1945. április 7-én írta meg cellájában végrendeletét.

1946-ban sor került Fóris kivégzésére. Erre Teohari Georgescu, az akkori belügyminiszter, így emlékszik vissza az 1953. május 18-án felvett kihallgatási jegyzőkönyvben: *„1946-ban hozzám jött Nicolschi tábornok, és megkérdezte: »Mit csinálunk Fórissal? Már régóta itt van...« Pár nap múlva átmentem Ana Paukerhez és Luka Lászlóhoz. Mindketten áldásukat adták a kivégzésre...”*

A kivégzést Dej magánhóhéra, a későbbi belügyminiszter-helyettes Pintilie tábornok hajtotta végre.

(Folytatása a 4. oldalon)

Kovács Lehel István

* Kiadja a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság – © HMMT, 2004. * ISSN 1582-9006 *

Újraolvasott könyvek

(Folytatás a 3. oldalról)

Pintilie Gheorghét (becenéven: Pántyusa, Pantiuşa, eredeti neve Pantelei Bodnarenco) zsidó származású ukrán volt és a háború idején mint szovjet kémet tartóztatták le. A doftanai börtönben ismerkedett meg Dejzsel, aki később, 1944. augusztus 23. után felhasználta mind a Fóris-vonal (és általában a magyar vonal), mind az Ana Pauker–Luka László–Teohari Georgescu vonal felszámolására.

Az ítéletvégrehajtás egyszerű gyilkosság volt. Pantiuşa, Mitea belügyminisztériumi sofőr segítségével egy vasdoronggal ütötte agyon a védekezni sem tudó Fórist. Pantiuşáék azzal az ürüggyel keresték fel Fórist, hogy átszállítják kihallgatásra a Központi Bizottság székházába. A hatalmas méretű Fórist (magas, megtermett férfi volt) hátulról ütötték le, amikor belépett az Aleea Alexandrescu-i RKP KB székház kapuján, és helyben el is temették. A napot és az órát a hivatalos iratok alapján ma sem tudjuk.

Fóris nem volt áruló – például a Siguranţa is csak 1944. augusztus 19-én értesült Fóris leváltásáról –, és éppen ezért kellett meggyilkolni: nehogy kiderüljön ártatlansága.

Maga Pantiuşa is azt nyilatkozta az 1968-as kihallgatáson, hogy a pártnak két feje volt, az egyiknek egyszerűen le kellett hullnia, és különben is Fóris értelmiségi volt és amolyan reformkommunista, mint később Nagy Imre vagy Dubček. Ez azon oknál fogva is nyilvánvaló, hogy néhány héttel Fóris meggyilkolása után megkezdődött a másik nagy riválisa, Lucreţiu Pătrăşcanu eliminálása is.

Annak ellenére, hogy Pătrăşcanu és Fóris között semmiféle kapcsolat nem volt, Dej és emberei megpróbálták a két ügyet összefüggésbe hozni.

1946-tól édesanyja folyamatosan érdeklődött a nagyváradi pártszékházban fia sorsa felől, de mindig kitérő választ kapott, míg 1947-ben titokzatosan eltűnt az öregotthonból, később pedig a Körösben találták meg, nyakához egy betondarab volt erősítve.

1949. december 15-én letartóztatták Fóris élettársát, Victoria Sârbut, majd Pătrăşcanuval, Kofflerrel, Calmanovici-csal és Bermannal együtt ítélték el. 1952-ben tartóztatták le Teohari Georgescut.

A Fóris-ügyet 1965-ös hatalomra jutása után élesztette fel Ceauşescu, saját pozíciójának megerősítése és a Dej-kultusz lerombolása végett. Egyszerűen Dej gyilkosságaként állította be, és 1968-ban rehabilitáltatta Fórist: „*Megalapozottnak tekintve a pártbizottságnak Fóris Istvánra vonatkozó megállapításait, az RKP KB plenáris ülése elhatározza: (1.) Fóris István post mortem politikai rehabilitálását. (2.) Fóris István forradalmi tevékenysége megbecsülésének jeléül és emlékének megörökítésére, földi maradványait A Nép és Haza Szabadságáért, a Szocializmusért vívott Harc Hőseinek Emlékművébe fogják elhelyezni.*”

Fóris István (1892–1946)

Az ügyet Ioan Mihai Pacepa és Cozma Securitate-tábornokok tárták fel. 1968 után Teohari Georgescut is rehabilitálták, sőt, magas pozícióval járó munkát is adtak neki. Pantiuşát más érdemei miatt a párt kitüntette. Fórist viszont a párt igyekezett elfelejteni és elfelejtetni. Az 1968 júliusi (7-es számú) *Magazin Istoric* például Fóris-emlékszám lett volna. Fóris munkásságát Alexandru Gheorghe Savu és Marian Ştefan történészek is méltatták, ez utóbbi így írt róla: *„... a becsületes ember drámája volt, és az odaadó, áldozatkész kommunistáé, akinek minden alap nélkül éppen a becsületességét és az áldozatkészségét vonták kétségbe, és akit súlyos vádakkal illettek, nem hibái miatt, hanem olyan tettekért, melyeket soha el nem követett, elkövettek viszont mások...”*

A lap megjelenése előtti nap Ceauşescu parancsából mind a 100 000 példányt megsemmisítették, és a Magazin Istoric 7-es száma augusztusban jelent meg, összevonva a 8-assal. Fóris neve már nem szerepelt benne.

A tatrangi Fóris István neve többet soha nem hangzott el, minthogy nem hangzott el azoknak a magyaroknak a neve sem, akik az erdélyi és a romániai baloldal mártírjai voltak (vagy saját téveszméjük áldozatai?!), a kommunista párt létrejöttét és működtetését – elég magas pozíciókban – elősegítették (hisz Trianonnal Románia nemcsak területeket kapott Magyarországtól, hanem a kommunizmus eszméjét és erdélyi magyar aktivistáit is): Brassai Viktor, Breiner Béla, Józsa Béla, Fónagy János, Herbák János, Ocskó Teréz, Encsel Mór, Simó Géza, Salamon Ernő, Luka László, Köblös Elek – aki az RKP első igazán jelentős főtitkára volt, s akit maga Sztálin végeztetett ki...

Kovács Lehel István

Fóris István életrajza

Tatrang, 1892. május 6.–Bukarest, 1946.

1892. május 6-án született Tatrangon. Szülei: Fóris István és Kocsis István Anna földművesek, a 926. házszám alatti lakosok. Középiskolai tanulmányait a brassói Főreáliskolában kezdte, ahonnan baloldali nézetei miatt eltanácsolták, ezért Budapesten tanult tovább, ahol matematikát és fizikát végzett. Később rövid ideig Párizsban élt. 1914-ben bevonult katonának és tüzértisztként, hadnagyi rangban az olasz fronton szolgált. Tökéletesen beszélt magyarul, románul, németül, franciául, oroszul.

1918 decemberében lépett be a Magyar Kommunista Pártba. A kommün alatt pártmunkát végzett.

1919-ben tért vissza Brassóba, ahol belépett a Szocialista Pártba és részt vett a *Munkás*, az *Előre,* valamint a *Világosság* című lapok szerkesztésében. E lapok betiltása után propagandakiadványokat szerkesztett és Tatrangon felállított illegális nyomdájában nyomtatta ki őket.

1924-től kezdve többször letartóztatták. 1925-től Bukarestben dolgozott, a *Munkás* című lap szerkesztőségében.

1927-ben letartóztatták baloldali cikkei miatt. A kolozsvári perben 10 évre ítélték el, de a büntetés végrehajtását felfüggesztették, miután 27 napi éhségsztrájkkal elérte, hogy hazamehessen látogatóba családjához, onnan elszökött és a Szovjetunióba ment.

1928–1930 között moszkvai Harkov pártaktivista, 1929-ben rövid ideig Berlinben is élt.

1930-ban visszatért az országba, a megszokott és jól bevált „kanálison”: két lipován testvér (a párt emberei) csempészte át csónakon a Dunán Tulceánál. 1930-ban a *Dolgozók Lapja* és az *Înainte* munkatársa, valamint az illegális *Scînteia* egyik létrehozója volt. 1930–1931 között erdélyi pártfelelős és a TASSZ tudósítója. Illegálisan élt az országban, bujdosott, konspiratív lakásokban lakott.

1931-től 1935-ig tartó börtönbüntetése után (Văcăreşti és Doftana) különböző román antifasiszta lapokban publikált. Verseket is írt, melyek többnyire névtelenül jelentek meg.

1935-ben hivatalosan is elvált feleségétől, Csere Lottytól (Charlotte – valószínűleg Sára). Hamarosan újra házasságot kötött az ukrán Tatiana Labişsal.

1940-ben a Komintern megbízásából a romániai kommunisták főtitkára lett, s 1944. április 4-ig volt funkcióban.

A háború ideje alatt Victoria Sârbuval élt együtt (az élettársakat is, a kommunista ideológiának megfelelően, a párt jelölte ki számára).

1945 elején Nagyváradra ment, ahonnan Magyarországra akart átszökni. Idős édesanyját magával vitte, és Váradon, egy öregotthonban helyezte el, abból a meggondolásból, hogy ha ő Magyarországon lesz, akkor az édesanyja ne legyen távol tőle.

1945. március 23-án letartóztatták, és a bukaresti Belügyminisztérium fogdájába szállították.

1945 áprilisában Victoria Sârbu leánygyermeket szült, akinek a Vera Victoria nevet adta.

1945. április 7-én írta meg végrendeletét, melyben csekély vagyonáról is rendelkezett. Édesanyjának hagyta édesapjától örökölt arany zsebóráját, nagynénjének (Vilma Arsenovici) arany zsebóraláncát, Victoria Sârbunak román nyelvű könyveit, Koffler Remusnak német nyelvű könyveit, a pártnak az általa megszerkesztett iratokat.

1946-ban Gheorghiu-Dej parancsára egy Pántyusának becézett ukrán vasdoronggal agyonverte.

1947-ben Fóris édesanyja titokzatosan eltűnt, majd a Körösben találták meg.

Fóris konspiratív nevei: *Ursu*, *Arion*, *Hodza*, *Lotian*, *Valer*, *Ilin*, *21*.

1968-ban Ceauşescu leleplezte a gyilkosságot és rehabilitáltatta Fórist.

*

Sokan – például a Romániai magyar irodalmi lexikon szerkesztői is – összetévesztik a szintén tatrangi, első világháborús honvéd, népi költő Fóris Istvánnal, aki a Csángó Naptárakban is közölt verseket.

Kovács Lehel István

Májusi majálisok

Május elsején Hétfaluban megkezdődtek a majálisok. A négyfalusi fiatalok október végéig minden vasárnap a hosszúfalusi evangélikus temetővel szembeni telken (ma állatorvosi rendelő működik itt), a csernátfalusi Szabó-teremben, a Papp-féle sörkertben, valamint a bácsfalusi Kultúrház udvarán mulatozhattak, táncolhattak.

Minden egyház ifjúsága külön-külön szervezte majálisait, a fúvószenekarok, a tűzoltók, az egyletek is saját időponttal rendelkeztek.

A majálisokon a fúvószenekarok leginkább csárdást, polkát és keringőt játszottak, de előfordultak román táncok is. Néha fellépett a dalos egylet is.

Zajzonban a majálisokat a parkban tartották, a borvízforrás mellett. Odagyűlt Háromfalu fiatalsága és reggelig ropták a táncot, mulatoztak.

A majáliskertekben délután a gyerekek is játszhattak, de sötétedéskor hazatessékelték őket. A terepet a csángó vagy magyar ruhába öltözött ifjúság vette át.

Így mulatott a hajdani fiatalság.